

Työväenliikkeen naiskirjailijoiden perhe- ja avioliittokritiikki 1900-luvun alun suomalaisissa työväenlehdissä

Koti, yhteiskunnan pohja, yksilö sen alkujuuri. Nuo kun sopu-sointuun ehtii, silloin nousee rauhan muuri. [...] Kodista käy ihmiskuntaan, yhteiskuntaan yksilöistä uudistuksen luova voima, sepä kansat nostaa öistä, nostaa valoon, vapauteen kevään lempilauleloihin. Tuota miettiessä vallan vaipua voi unelmoihiin.¹

Yllä lainattu katkelma on ote 1900-luvun alun suomalaisen työväenliikkeen tunnetuimman naisrunoilijan Hilja Pärssisen (Liinamaa) runosta Kevään koittaessa. Suurlakon ja eduskuntauudistuksen innoittamana vuonna 1906 kirjoitetussa runossa tiivistyy oivallisesti Pärssiselle tyypillinen ajatus kotikasvatuksen merkityksestä vapaan ja solidaarisen tulevaisuuden yhteiskunnan luomisessa.

Runo kuvastaa hyvin ajan aatteellista ilmapiiiriä yleisesti, sillä perhe ja avioliitto olivat nousseet yhteiskunnallisen keskustelun polttopisteeseen 1900-luvun alkuun tultaessa kaikkialla länsimaissa taloudellisten uudistusten ja modernien aatteiden haastaessa vanhan patriarkaalisen perhekäsityksen. Perhe käsitettiin sekä porvarillisen sivistyneistön että työväenliikkeen puolella yhteiskunnan moraalisesti ja taloudelliseksi perusyksiköksi, johon kytkeytyivät laajemmat kysymykset naisen asemasta, seksuaalisuudesta, uskonnosta, sukupuolten välisistä yhteiskunnallisista suhteista ja lopulta koko kansakunnan tulevaisuudesta. Keskustelu ylitti kansalliset rajat ja myös Suomessa yhteiskunnan modernisoituminen kulminoitui pitkälti kysymykseen perheestä ja avioliitosta. Perheihanteesta muodostui kontrolloinnin

välikkappale, jolla porvarillinen sivistyneistö pyrki sitouttamaan kasvavaa työväenluokkaa ja muuta rahvasta omaan arvomaailmaansa, mutta myös sosialistit nostivat perheen keskiöön taistelussa kapitalismia vastaan. Kotikasvatuksen nähtiin olevan ratkaisevassa asemassa yhteiskunnallisessa muutoksessa. Sosialismi koettiinkin uhaksi osaksi juuri siksi, että se kyseenalaisti porvarillisen perheihanteen.²

Perhepolemiikissa naiset olivat erityisen aktiivisia, sillä koti ja perhe nähtiin naisten toimintakentäksi. 1800-luvun loppupuolella järjestäytynyt naisliike pyrki pitkälti juuri perheeseen ja avioliittoon keskittyvien kysymysten kautta parantamaan naisten asemaa yhteiskunnassa. Vaikka Suomessa yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden toteutuminen suurlakon jälkeen mahdollisti naisten osallistumisen poliittiseen päätöksentekoon entistä laajemmin, perinteiset toiminta-alueet säilyivät yhä sukupuolten välisessä työnjaossa. Naiset keskittyivät julkisessa toiminnassaan pitkälti perheeseen ja sosiaalipolitiikkaan liittyviin kysymyksiin vielä eduskuntaudistuksen jälkeenkin.³

Tässä artikkelissa tutkimuksen kohteena ovat ennen vuoden 1918 kansalaissotaa järjestäytyneen työväenliikkeen sosialisteiksi profiloituneet naiskirjailijat Hilda Tihlä (1870–1944), Elvira Willman (Eloranta) (1875–1925) sekä Hilja Pärssinen (1876–1935), joiden kaikkien tuotannossa perhe, avioliitto ja lasten kasvatusta nousivat keskeisiksi teemoiksi. Artikkelissani tarkastelen, millaisiin kysymyksiin Tihlä, Willman ja Pärssinen perhettä ja avioliittoa käsittelevissä kirjoituksissaan keskittyivät. Millä tavoin heidän mukaansa perhe-elämä tuli yhteiskunnassa järjestää, ja millaisiin laajempiin yhteiskunnallisiin konteksteihin he perhe- ja avioliittokritiikissään tarttuivat? Kirjailijoiden henkilökohtaisten näkemysten kautta pohdin 1900-luvun alun Suomessa käytyä yhteiskunnallista keskustelua perheestä ja avioliitosta laajemmin. Kansallisen tason ohella keskeinen näkökulma artikkelissani on siinä, millä tavoin kansainväliset aatevirtaukset ja kansalliset rajat ylittävä perhekeskustelu näkyivät Tihlän, Willmanin ja Pärssisen kirjoituksissa.

Varsinaisen kirjailijatyönsä lisäksi Tihlä, Willman ja Pärssinen julkaisivat runsaasti kirjoituksiaan työväenlehtien sivuilla ja toimivat aktiivisesti työväenliikkeessä. Opettajan koulutuksen saanut ja ru-

noilijana tunnettu Pärssinen oli työväen naisliiton puheenjohtajana ja SDP:n pitkäaikaisena kansanedustajana kolmikosta ehdottomasti poliittisesti merkittävin vaikuttaja, jolla oli laajat yhteydet myös kansainväliseen sosialistiseen naisliikkeeseen. Hän toimi esimerkiksi toisena sihteerinä Stuttgartin ensimmäisessä kansainvälisessä sosialistisessa naisten kongressissa ja oli tiiviissä yhteistyössä kansainvälisen sosialistisen naisliikkeen tunnetuimpiin hahmoihin lukeutuvien saksalaisen Clara Zetkinin (1857–1933) sekä venäläisen Alexandra Kollontain (1872–1952) kanssa. Pärssinen oli suomalaisen sosialidemokraattisen naisliikkeen johtava poliittisen linjan hahmottelija. Pitkälti juuri hänen välityksellään kansainväliset aatteet levisivät liikkeessä laajemmalle, ja suomalaiseen sosialidemokratiaan vakiintui Saksasta malli sukupuolten välisestä työnjaosta, jossa naisen poliittisena toiminta-alueena olivat kotiin ja perheeseen liittyvät kysymykset.⁴

Tihlä ja Willman olivat Pärssisen tapaan aktiivisia toimijoita työväenliikkeessä, mutta eivät osallistuneet varsinaiseen puoluepolitiikkaan. Romaaneillaan ja lyhyillä tarinoillaan tunnetuksi tullut Tihlä toimitti yhdessä Miina Sillanpään (1866–1952) kanssa kirjolliselle pyhäkoululle vastineeksi suunnatun sosialidemokraattisen kasvatuksen keskittyvän Ihanneliiton *Ihanne*-lehteä. Lisäksi hän oli mukana perustamassa työväenyhdistystä Helsingin Oulunkylään ja ohjasi työväen laulu-, näytelmä- ja tanssioperejä muutettuaan Vihdin Otalammelle vuonna 1913.⁵ Willman taas oli näytelmäkirjailija, josta odotettiin kehkeytyvän työväenliikkeelle oma Minna Canthin perinteen jatkaja, kun hänen esikoisnäytelmänsä *Lyyli* vuonna 1903 esitettiin ensimmäistä kertaa Kansallisteatterin lavalla. Hän vaikutti sosialidemokraattisessa nuorisoliitossa sekä Helsingin työttömäin komitean jäsenenä. Willman pyrki SDP:n kansanedustajaksi kaksissa ensimmäisissä eduskuntavaaleissa, mutta ei saanut tarpeeksi kannatusta.⁶

Aineistona artikkelissani käytän kirjailijoiden työväenlehtien sivuilla ennen ensimmäistä maailmansotaa julkaisemia kirjoituksia. Tutkimusta varten olen käynyt läpi palvelijataryhdistyksen julkaiseman *Palvelijatarlehden* (1905–1906) sekä sitä seuranneen sosialidemokraattisen naisliikkeen äänenkannattajan *Työläisnaisen* (1907–

1914), jonka toimitussihteerinä toimi Hilja Pärssinen vuoteen 1912 saakka. Tutkimukseen olen ottanut mukaan myös ajan uusia aatteita käsittelevät aikakauslehdet *Työmiehen illanvietto* (1902–1906) ja *Vapaa ajatus* (1909–1917) sekä Tihlän toimittaman *Ihanne*-lehden (1908–1914). Sanomalehdistä olen ottanut tarkasteluun Suomen laajalevikkisimmän työväenlehden *Työmiehen* (1895–1918). Artikkelin tarkastelujakso päättyy vuoteen 1914, jolloin ensimmäisen maailmasodan alkaminen kiristi sensuuria ja taloudellista tilannetta. *Työläisnainen*, joka tutkimastani lehtiaineistosta keskittyi eniten juuri perhettä, avioliittoa ja naisen asemaa käsitteleviin kysymyksiin, lakautettiin lehden hallituksen päätöksellä toistaiseksi taloudellisten vaikeuksien vuoksi. Taloudellisiin ongelmiin kaatui samalla myös *Ihanne*.⁷

Pääpaino on lehtikirjoituksissa siksi, että lehdissä julkaistuista teksteistä on helpompi rajata tarkasteluun juuri avioliittoa sekä perhettä käsittelevät tekstit, sillä niissä aihetta käsitellään yleensä tarkkarajaisemmin kuin kaunokirjallisessa tuotannossa. Tutkimusaineisto käsittää kaikkiaan satoja Tihlän, Willmanin ja Pärssisen kirjoittamia lehtikirjoituksia. Aineisto on hyvin vaihteleva ja sisältää muun muassa runoja, tarinoita, kirja- ja teatteriarvioita, kolumneja, käännöstekstejä sekä ajankohtaiskatsauksia ja informatiivisia artikkeleja. Aineistosta olen valinnut esimerkkitekstejä, joiden kautta tuon esille heidän näkemyksiään perhe-elämään, avioliittoon sekä lastenkasvatukseen liittyvistä teemoista. Hilja Pärssiseltä olen ottanut lehtikirjoitusten ohella mukaan myös perhe-teemaa käsitteleviä runoja, jotka hän julkaisi kokoelmassaan *Taistelun tuoksinassa* vuonna 1907. Kokoelmaa on pidetty Pärssisen ensimmäisenä varsinaisena aatteellisena runokokoelmana ja monet sen sisältämistä runoista julkaistiin myös työväenlehtien sivuilla⁸. Lehtikirjoitusten ohella käytän arkistoista löytyviä elämäkerrallisia lähteitä, kuten kirjailijoiden kirjoittamia kirjeitä sekä heistä kertovia muistelmia. Arkistolähteitä käytän valottamaan julkiseksi tarkoitettujen tekstien sisältöä ja niiden henkilökohtaisia taustoja.

Porvarit perheen ja avioliiton vihollisina

”Ensiksi julistan, että naisen tehtävänä yhteiskunnassa on olla äiti”⁹, kiteytti Elvira Willman suorasanaisesti hahmotellessaan naisen yhteiskunnallista roolia *Työmiehessä* keväällä 1904. Kirjoituksessaan Utopia Willman katsoi naisilla olevan luonnollinen taipumus toteuttaa kutsumustaan äitinä, joten äitiys tuli ottaa lähtökohdaksi kaikissa naisten asemaa koskevissa parannusehdotuksissa. Miesten valta-asema oli kuitenkin tehnyt täysipainoisesta äitiydestä mahdolltomuuden, sillä nainen joutui mukautumaan miesten tarpeisiin niin avioliitossa kuin laajemminkin yhteiskunnassa. Huonoimmassa asemassa olivat köyhät aviottomat äidit sekä naimattomat naiset, jotka joutuivat hengenpitimikseen myymään ruumistaan porvariston herroille. Konkreettisenä ehdotuksena äitien taloudellisen aseman parantamiseen Willman esitti miehille lapsiveroa, joka maksettaisiin lapsen äidille jokaisesta lapsesta. Veron tarkoituksena oli saada miehet huolehtimaan jälkeläisistään, ja miehet voisivat hankkia lapsia varallisuuden mukaan. Avioero olisi mahdollinen mieltämyksen jälkeen. Eron sattuessa lapset jäisivät äidille, mikäli tämä olisi kykeneväinen lain silmissä heistä huolehtimaan, ja mies maksaisi elatuksesta äidille. Willman katsoi, että lapsivero hillitsisi miesten seksuaalista käyttäytymistä ja parantaisi äitien mahdollisuuksia huolehtia lapsistaan. Willmanin Utopiassa oli pitkälti kyse nimenomaan naisen taloudellisen aseman parantamisesta, minkä hän katsoi johtavan kokonaisvaltaiseen yhteiskunnalliseen muutokseen. Kun nainen olisi taloudellisesti riippumaton, avioliitto pohjautuisi taloudellisen aseman sijaan molemminpuolisille tunteille. Rakkauteen pohjaava avioliitto lakkauttaisi myös prostituution, kun miesten ei tarvitsisi hakea tyydytystä tunteilleen avioliiton ulkopuolelta.¹⁰

Willmanin kirjoitus heijastaa naisaktivistien yleistä näkemystä siitä, että äitiyden ja perhe-elämän taloudellisia mahdollisuuksia parantamalla kohennettaisiin koko yhteiskunnan tilaa. Myös marxilaisen sosialismin teoreetikot, kuten August Bebel (1840–1913) ja Friedrich Engels (1820–1895), julistivat sosialismin vapauttavan äidit ja perhe-elämän taloudellisesta ahdingosta. Avioliitto pohjaisi

vallankumouksen tultua puolisoiden väliselle rakkaudelle taloudellisen ja sosiaalisen statuksen sijaan, mikä lakkauttaisi prostituution sekä yhteiskunnassa vallitsevan kaksinaismoraalin. Sosialistit korostivat edustavansa köyhyydessä elävien suurten kansanjoukkojen avioliittokäsitystä ja pyrkivänsä palauttamaan sukupuolten väliset suhteet luonnolliseen tasa-arvoiseen muotoonsa, jollaisia ne olivat olleet ennen kuin kapitalismi oli päässyt ne turmelemaan. Luonnolliseen seksuaalisuuteen ja perhe-elämään palaaminen ei kuitenkaan ollut mahdollista ennen kuin taloudellinen sorto olisi lakkautettu ja proletariaatti ottanut vallan. Bebelin ja Engelsin ajatus äitiyden, perhe-elämän ja avioliiton vapautumisesta oli keskeinen argumentti sosialistisen naisliikkeen perustellessa naisen taloudellisen aseman parantamista.¹¹ Willmanin ajatus miehille asetettavasta verosta ei sekään ollut täysin poikkeuksellinen. Esimerkiksi Ranskassa sosialistinaiset olivat esittäneet ratkaisuksi köyhien äitien aseman kohentamiseksi samankaltaista veroa, mutta laajempaa kannatusta ehdotus ei saanut.¹²

Willmanin ajatus naisen luonnollisesta äitiydestä oli ajan perhekeskustelussa myös hyvin tyypillinen, sillä perinteisesti naisen tärkeimpänä tehtävänä oli olla äiti. Nainen käsitettiin miestä siveellisemmäksi sekä luontaisilta ominaisuuksiltaan ihanteelliseksi lasten kasvattajaksi. Kansainvälisestikin vain hyvin harvat naiset hylkäsivät ajatuksen naisen luonnollisesta kutsumuksesta tulla äidiksi. Sekä porvarillisten että sosialististen naisten oikeuksien laajentamisessa kyse oli pääsääntöisesti juuri äitiyden olosuhteiden parantamisesta.¹³ Prostituutio kytkeytyi äitiys- ja perhekeskusteluun myös porvariston naisten retoriikassa, ja hekin katsoivat yhteiskunnan siveettömyyden olevan seurausta perheen turmeltumisesta. Erotuksena oli kuitenkin se, mistä syitä perheiden huonoon asemaan haettiin. Porvaristo vastusti sosialistien ehdottamia julkisin varoin kustannettavia uudistuksia, sillä ne nähtiin hyökkäykseksi ”pyhää” perhettä kohtaan. Porvaristossa nähtiin yleisesti prostituution ja yhteiskunnallisen siveettömyyden johtuvan kristillisten arvojen romuttumisesta, sosialismista ja työväenluokan naisten löyhästä moraalista. Sosialistit taas syyttivät yhteiskunnan taloudellisia ja sosiaalisia rakenteita sekä kristinuskoa. Kristillisiin arvoihin pohjaavassa kapitalistisessa yhteiskunnassa työ-

väenluokka oli alistettu porvariston valtaan. Työväenluokan naiset joutuivat kärsimään sukupuolestaan taloudellisesti, mikä teki täysipainoisesta äitiydestä mahdottomuuden ja alisti naiset omistavan luokan miesten mielivaltaan.¹⁴

Willman rakensi Utopia-kirjoituksensa sukupuolten väliselle vastakkainasettelulle, minkä monet sosialistit kokivat työväenasteeseen kuulumattomaksi. Esimerkiksi Hilja Pärssisen ajatteluun suuresti vaikuttanut Clara Zetkin piti sukupuolisen rajan luomista luokkataistelulle haitallisena¹⁵. Willmanin kirjoitus saikin Pärssisen laatimaan vastineen Utopia–Todellisuus. Vastauksessaan Pärssinen oli yhtä mieltä Willmanin kanssa siitä, että avioliitto ”voisi syntyä hienommille vaikuttimille: tunteille, yhtäläiselle ajatustavalle, kun sitä eivät taloudelliset seikat ohjailisi”. Hän kuitenkin katsoi, että oli järjetöntä asettaa rintamalinjoja sukupuolten välille, koska todellinen erotus kulki luokkien välillä. Naisten kodin ulkopuolinen palkkatyö oli tullut jäädäkseen, joten naisten asemaa ei tullut määrittää ahtaasti pelkän äitiyden kautta. Naisen asemaa oli parannettava yhdessä koko työväenluokan kanssa ja keskityttävä enemmän käytännön asioihin parantamalla naisten työsuojelua sekä palkkoja ja taisteltava yleisen äänioikeuden puolesta.¹⁶ Naisia koskevat uudistukset kytkeytyivät kuitenkin erottamattomasti äitiyteen. Pärssinenkin piti äitiyttä naisen pyhimppänä tehtävänä ja korosti kaikkia naisia koskevien uudistusten parantavan myös äitien asemaa yhteiskunnassa.¹⁷

Kuten Pärssisen vastauksesta käy ilmi, sosialistisessa naisliikkeessä toimineiden naisten keskuudessa eli vahvana ihanne äidistä kotona lasten kasvattajana, mutta ajatusta kotiin jäämisestä pidettiin toisaalta pikkuporvarillisena ja vanhoillisena näkemyksenä. Zetkinin mukaan yhteiskuntaan tuli luoda julkisia kasvatuslaitoksia, joissa kaikki lapset saisivat tasapuolisen demokraattisiin arvoihin perustuvan kasvatuksen. Hän myös katsoi julkisten kasvatuslaitosten vapauttavan naisia muihin yhteiskunnallisiin tehtäviin.¹⁸ Samankaltainen ero tuli ilmi myös Willmanin ja Pärssisen ajattelussa Utopia-kirjoitusten kautta. Biologinen äiti oli Willmanin näkemyksen mukaan ehdottomasti paras lapsen kasvattaja. Ihanteellisimpana kasvatusympäristönä hän näki kodin. Pärssinenkin myönsi kotikasvatuksen olevan lapsille

täydellisin kasvatusmuoto. Zetkinin tavoin hän kuitenkin kannatti kotikasvatuksen ohella laitoskasvatusta, jos sillä saataisiin parannettua köyhien lasten asemaa, rajoitettua kurjuudessa elävien määrää sekä vähennettyä lapsikuolleisuutta.¹⁹

Syntyvyyden säännöstelyä, lasten laitoskasvatusta ja naisen aseman parantamista vaatiessaan Pärssinen vetosi monin paikoin rotuhygieeniin argumentteihin. Vastauksessaan Willmanille Pärssinen totesi, että ”[p]ääasia ei olisi väestön suuri lukumäärä, vaan rodun laatu”²⁰. Pärssisen vaatimus rodullisesta puhtaudesta ei ollut mitenkään poikkeuksellinen, sillä 1800-luvun loppupuolelta alkaen ympäri Eurooppaa levisi huoli rodun ja kansan degeneroitumisesta, mikä nostatti yhä tiukempia vaatimuksia seksuaalisuuden ja perhe-elämän kontrolloimiseksi. Kaikki naiset eivät suinkaan olleet kelvollisia äidiksi, ja äitiydelle asetettiin tarkkoja siveellisiä rajoja. Keskustelua rodusta ei käyty vain nationalistisissa piireissä, vaan rotukysymys oli keskeinen myös sosialisteille. Esimerkiksi sekä Clara Zetkinin että Alexandra Kollontain unelmana oli moraalisesti ja fyysisesti ylivoimainen proletaariluokka.²¹ Saksankielisellä alueella ja Pohjoismaissa merkittävä vaikutus sosialistiseen naisliikkeeseen oli myös nietscheiläisen yli-ihmiskäsityksen seksuaaliseen vapauteen, perhe-elämään ja äitiyteen liittäneellä ruotsalaisella Ellen Keyllä (1849–1926). Key oli poikkeuksellisen radikaali eugeniikan kannattaja kehottaessaan jopa tuhoamaan ala-arvoisen rotuaineksen. Jokaisen naisen velvollisuus oli tulla äidiksi, mutta valtiolla tuli olla oikeus puuttua lasten syntyvyyteen vahvan rotupuhtaan yksilön tuottamiseksi.²² Pärssinen oli perehtynyt Zetkinin ja Kollontain ohella myös Keyn ajatuksiin ja teki häntä tunnetuksi suuremmalle yleisölle suomentamalla tämän teoksia. Noustuaan ensimmäisten naisten joukossa Suomen eduskuntaan vuonna 1907 Pärssinen vaati kansainvälisten esikuviansa tavoin avioliiton uudistamista siten, että naimisiin mennessä puolisoiden olisi käytävä läpi lääkärintarkastus tarttuvien ja periytyvien tautien ehkäisemiseksi. *Työläisnaisessa* hän esitti ajatuksensa siitä, että heikkoja oli suojeltava, mutta samalla olisi myös estettävä tulevien polvien degeneroituminen:

Sivistyneen yhteiskunnan tulee estää lailla viallisia synnyttämästä. Tunnetaanhan tärkeimmät perintönä jatkuvat viallisuudet: tarttuvat taudit kuten tuberkuloosi, syfilis ja tippari, mielenvika kaatuvatauti, jatkuva juoppous ja tavaksi muuttunut rikollisuus. [...] Huolimatta puolustuksista ”persoonallisen vapauden” nimessä ja miesten ja naisten ujoudesta olisi lääkärin tutkinto pidettävä ennen kuin avioliittoon lasketaan. Pidetäänhän kulkutautien aikana ”karanteeni-” (eroittamis-) toimenpidettä kunniaissa.²³

Utopia-kirjoituksissa esiin nousevista erilaisista näkemyksistään huolimatta Willman ja Pärssinen olivat yhtä mieltä siitä, että naisen aseman parantuminen, ja sitä kautta tapahtuva avioliitto- ja perhehanteen toteutuminen, ei ollut mahdollista kapitalistisessa järjestelmässä. Yhteenvetona edellä käsitellyistä teemoista voi pitää Pärssisen *Työmiehessä* julkaistua kirjoitusta Porvarit työläisten avioliiton ja perheen vihollisina²⁴. Yhteiskunnallisten ongelmien juurisyyksi hän totesi sen, että porvaristo ei kunnioittanut avioliittoa. Kapitalistisessa taloudessa työläisille perheen perustaminen ilman kunnollista palkkaa ja vakinaisia työmahdollisuuksia tarkoitti joutumista ”orjuudesta kurjuuteen”. Prostituutio ja seksuaalinen kaksinaismoraali, alkoholismi, naisen alistettu asema sekä rodun laadun heikkeneminen olivat kaikki seurausta kapitalistisen yhteiskunnan rakenteista pitkälti juuri siksi, että ne kahlitsivat myös avioliiton ja tunne-elämän taloudellisiin vaikuttimiin perustuvaksi. Ilman vakaata ja turvallista perhe-elämää sekä puolisoiden väliseen rakkauteen pohjaavaa avioliittoa koko kansakunta oli uhattuna. Tämän vuoksi yhteiskunnallinen muutos oli välttämätön.

Naisen kunnia

Perheestä ja avioliitosta käytävään keskusteluun liittyi olennaisesti kysymys seksuaalisuudesta. Erityisesti naisen sukupuolielämää pyrittiin kontrolloimaan, sillä vain siveellinen nainen oli kelvollinen

äidiksi. Seksuaalisuus oli vielä 1900-luvun alussa tiukasti sidottu kirkon siunaamaan avioliittoinstituutioon ja sen ulkopuolisia sukupuoli-suhteita paheksuttiin yleisesti. Huolimatta siitä, että käsitys avioliitosta rakkauteen pohjaavana kumppanuutena vähitellen poisti seksuaalisuudesta syntisyyden leiman ja se alettiin käsittää osaksi ihmisen luontoa, naisen ihanteeksi katsottiin yhä seksuaalinen passiivisuus, ja sukupuoliyhteyden ensisijaiseksi päämääräksi asetettiin jälkeläisten tuottaminen. Avioliitto nähtiin parhaaksi sukupuolten väliseksi yhteiselämän muodoksi ja lasten kasvattamisen kannalta moraalisesti parhaaksi ympäristöksi.²⁵ Yhteiskunnallisia uudistuksia vaatineiden keskuudessakin vapaa seksuaalisuus käsitettiin hyvin yleisesti turmiolliseksi niin yksilön, perheen kuin kansakunnan ja rodun kannalta. Naisten sukupuolielämän vapauttamisen sijaan haluttiin hillitä miesten seksuaalisuutta ja vaadittiin myös miehiä luopumaan avioliiton ulkopuolisista suhteista.²⁶

Sosialisteille aviottomat äidit ja avioliiton ulkopuoliset suhteet eivät kuitenkaan olleet merkki yksilön turmeltumisesta, vaan ne kertoivat luokkayhteiskunnan rappiosta. Porvarillista avioliittoa kritisoitiin, sillä aviouskollisuutta vaadittiin käytännössä vain naisilta. Porvaristo saarnasi puheissaan naisen ja miehen tasa-arvoista asemaa, mutta ei toteuttanut omia arvojaan. Sosialistit korostivat, että eivät suinkaan olleet sallimassa siveettömyyttä tai olevansa perheen ja avioliiton vihollisia, vaan halusivat nimenomaan suojella perhettä rappeutumiselta toteuttamalla ihanteen tasa-arvosta avioliitossa.²⁷

Pärssinenkin totesi Bebeliin ja Marxiin vedoten naisen olevan porvarillisessa yhteiskunnassa vain kauppatar. Hän tahtoi vapauttaa avioliiton kirkon ja kapitalismin moraalista kahleista. Lapsen synnyttämistä ei tullut käsittää syntiseksi ja avioliiton ulkopuolella syntyneille lapsille tuli taata samat oikeudet kuin aviollisessa suhteessa syntyneille. Aviottomille äideille ja lapsille hän vaati julkisilla varoilla kustannettuja turvakoteja, joissa yhteiskunnan heikko-osaisista huolehdittaisiin.²⁸ Pärssisen vaatimia turvakoteja aviottomille äideille vastustettiin porvariston keskuudessa painokkaasti, sillä niiden katsottiin antavan hyväksynnän seksuaaliselle siveettömyydelle. Lan-

genneiden avustustyö tuli pitää sivistyneitten ja kunniallisten kansalaisten valvonnassa hyväntekeväisyyden ja köyhäinavun piirissä.²⁹

Vaatimuksistaan huolimatta myös Pärssinen suhtautui kuitenkin epäillen täysin vapaaseen sopimusavioliittoon, sillä se jättäisi naisen ja lapsen vaille turvaa. Vastustajilleen Pärssinen korosti, että ei ollut ”vapaan rakkauden” kannattaja, vaan halusi miesten noudattavan samoja seksuaalinormeja, joita naisilta vaadittiin.³⁰ Toisaalta vielä ennen kansanedustajan uraansa vuonna 1903 Pärssinen oli suosittelut sosialidemokraateille kääntymistä vapaaseen liittoon, ”Lagerborgin tielle”, seksuaalista vapautta kannattaneen kulttuuriradikaalin Rolf Lagerborgin (1874–1959) innoittamana. Yhteistyö Aleksandra Kollontain kanssa antaa sekin viitteitä siihen, että Pärssinen ei ainakaan tuominnut vapaata rakkautta. Kollontai tuli nimittäin tunnetuksi seksuaalireformistina, jonka näkemystä sosialistisessa yhteiskunnassa toteutuvasta eroottisesta ystävyydestä monet paheksuivat.³¹ Lehtikirjoituksissaan tai kaunokirjallisessa tuotannossaan Pärssinen ei kuitenkaan nostanut naisen seksuaalisuutta suoranaisesti itseisarvoksi.

Elvira Willman taas käänsi aselman ympäri nostaessaan keskustelun aiheeksi naisen seksuaaliset tarpeet ja vaati naisille samoja oikeuksia määrätä omasta ruumiistaan kuin miehillekin. Willmanin mukaan naisen seksuaalisuuden vapauttaminen ei suinkaan johtaisi hillittömyyteen ja perheen hajoamiseen. Päinvastoin, vapaa rakkaus johtaisi siveellisempään yhteiskuntaan ja prostituution lakkaamiseen, kun naisen aktiivisuus aviosuhteessa olisi yleisesti hyväksyttyä. Esimerkiksi kesällä 1905 *Palvelijatarlehdessä* julkaistussa pitkässä kirjoituksessaan Willman katsoi käsityksen naisten sukupuolivietin puuttumisesta syntyneen historian saatossa. Muinaisten kirkonmiesten turmeltuneissa mielissä naissukupuoleen projisoitiin kaikki irstas ja epäpyhä, mikä oli johtanut käsitykseen naisen sukupuolielämän syntyisyydestä. Tämän myytin vaaliminen porvarillisessa yhteiskunnassa oikeutti miehisen kaksinaismoraalin, jossa ylempien luokkien naiset pakotettiin kieltäytymään siveysvaatimuksen avulla luonnollisesta vietistään, kun taas köyhät naiset joutuivat alistumaan herrojen himojen tyydyttäjiksi. Willman korosti naisella olevan samanlainen

tarve sukupuolivietin tyydyttämiseen kuin miehelläkin ja vaati seksuaalisuuden täydellistä vapauttamista:

Naiselle sama vapaus kuin miehelle itse järjestämään elämäänsä. Jos otamme pois mielestämme tuon jesuiittamaisen käsityksen, *että naisella ei olisi muka sukupuoliviettä, joka merkitsee, että yhteiskuntamoraali vaatii, että naisen pitää joko tukahuttaa sukuviettinsä, tai valehdella, ettei hänellä sitä ole.* Tukahuttaa sukuviettinsä ja ylpeillä siitä, on samaa kuin vapaa-ehtoisella nälällä hivuttaa ruuansulatuselimiänsä, etteivät ne enää voi ruokaa sulattaa eivätkä siis kaipaakaan lisää, josta seuraa, koko ihmisen ruumiin riutuminen. *Sukuvieettä vailla oleva ihminen on luonnoton.* [...] On näytetty toteen, että sukupuolisuhhteissa naisen sukupuolihermot ärtyvät niin kuin miehen, että heillä tapahtuu elimissä yhtymisen jälkeen muutos kuin miehilläkin, että he tuntevat samaa nautintoa ja samaa väsymystä yhtymisen jälkeen kuin mieskin. Onko siis naisille sukupuolivietin voima vähä-arvoisempi elämässä kuin miehillekään?! [...] Syy naisen näennäiseen sukupuolivietin puutteeseen ei ole *tosiluonto vaan pakko.*³²

Willmanin äitiyden velvollisuuksia ja naisen seksuaalista vapautta yhdistelemissä kirjoituksissa on nähtävissä selkeitä yhtymäkohtia Ellen Keyn ajatuksiin. Key oli yksi Euroopan tunnetuimmista seksuaali-reformisteista, jotka vaativat avoimempaa keskustelua seksuaalisuudesta sekä sukupuolten välisten suhteiden uudelleen määrittelyä. Keylle fyysinen rakkaus oli jumalallinen voima. Hän katsoi, että ihmisruumissa yhdistyivät henkinen ja aistillinen puoli, jotka olivat molemmat pyhiä. Ihmisluonto pyrki tavoittelemaan nautintoa ja onnellisuutta, minkä vuoksi seksuaalisuutta tuli toteuttaa yksilöllisten mieltymysten mukaisesti. Kristillinen kirkko oli Keyn mukaan tehnyt suurta vääryyttä kahlitessaan seksuaalisuuden avioliitoinstituutioon, sillä vapaa seksuaalisuus oli ihmisen evoluution, korkeamman moraalin ja koko ihmiskunnan kehittymisen edellytys. Hän korosti, että jokaisella oli erilaiset mieltymykset, minkä vuoksi avioliitto ei ollut kaikille sopiva yhteiselämän muoto. Key puhui erityisesti naisen

seksuaalisen vapauden puolesta, mutta samaan aikaan painotti naisen velvollisuutta tulla äidiksi.³³

Monien muiden Keytä myötäilleiden eurooppalaisten sosialistien tapaan Willman haki perusteita historiasta ja tieteen rationaalisuudesta. Hyvin tärkeä tieteenhaara seksuaalista vapautta ajaville oli uusi tiede, psykologia, jonka tutkimustulokset osoittivat seksuaalisuuden kehittyvän jo lapsuudessa. Psykologeihin viitaten Willman ja muut seksuaalireformistit painottivat seksuaalisen pidättäytymisen johtavan henkisen terveyden järkkymiseen. Näin ollen seksuaalinen vapautuminen johtaisi hyvinvointiin niin yksilön kuin yhteiskunnankin kannalta.³⁴ Willman pyrki herättelemään naisia vaatimaan seksuaalisia oikeuksiaan nostamalla leipätaistelun rinnalle rakkaudesta käytävän taistelun.³⁵ Hän ei käsitellyt aihetta vain teoreettisella tasolla kirjoituksissaan vaan toteutti vapaata rakkautta myös henkilökohtaisessa elämässään. Vuonna 1907 hän ilmoitti *Työmiehessä* solmineensa keskinäisellä sopimuksella siviiliavioliiton Voitto Elorannan kanssa ja synnyttäneensä lapsen.³⁶

Vaikka Keyn vaikutus oli todella merkittävä perheestä, äitiydestä ja seksuaalisuudesta käytyyn keskusteluun, vain harvat olivat yhtä radikaaleja näkemyksissään. Willmanin yksilönvapautta ja naisen vapaata seksuaalisuutta korostavat kirjoitukset olivatkin liian rohkeita suomalaiselle työläisnaisliikkeelle. Hänen katsottiin edustavan porvarillista kantaa ja olevan ymmärtämätön työläisnaisten todellisista tarpeista. Työläisnaisten Uudenmaan piirin liittokokous pudottikin hänet SDP:n ehdokaslistalta ensimmäisissä eduskuntavaaleissa todeten olevan työläisnaisille jopa häpeällistä jos Willman edustaisi heitä eduskunnassa. Toisissa eduskuntavaaleissa 1908 Willman pääsi ehdokkaaksi Hämeenlinnasta, mutta äänet eivät riittäneet kansanedustajan paikkaan.³⁷ Kiista siveellisyydestä ja seksuaalisuudesta johti yhteentörmäykseen myös Willmanin ja Pärssisen kesken. Vuoden 1908 vaalitappionsa jälkeen Willman syytti *Työmiehessä* Pärssistä siveellisyyksymyksessä porvarillisesta katsantokannasta väittäen tämän pitävän vain miehiä ja köyhiä prostituoituja siveettöminä. Syytökset saivat Pärssisen lopulta kirjoittamaan *Työmiestä* toimittaneelle Edvard Valppaalle kirjeen, jossa hän sanoi Willmanin olevan

katkera vaalitappiostaan ja syyttävän häntä Willmania vastustavan rintaman masinoinnista eduskuntavaaleissa. Pärssinen pyysi Valpasta jättämään Willmanin valheita sisältävät kirjoitukset vastaisuudessa julkaisematta.³⁸ Pian tämän jälkeen Willman jättäytyi muutamaksi vuodeksi pois julkisesta toiminnasta ja vetäytyi Espoon Leppävaaraan maanviljelijäksi jatkaen yhä kuitenkin kirjoittamista.³⁹

Hilda Tihlä oli Willmanin tapaan vapaan rakkauden kannattaja. Aikaisemmissa Tihlää ja Willmania käsittelevissä tutkimuksissa heitä onkin tarkasteltu rinnakkain juuri yhteiskunnan prostituutiota ja sukupuolimoraalia käsittelevinä kirjailijoina.⁴⁰ Tihlä kuitenkin käsitteli naisen seksuaalisuutta Willmania huomattavasti hienovaraisemmin verhoten avioliitto- ja siveyskritiikin pääsääntöisesti kaunokirjalliseen muotoon myös työväenlehtien sivuilla. Muotoilu saattoi vaikuttaa siihen, että Tihlän kirjoituksia ei käsitetty niin poleemisina kuin Willmanin tekstejä, vaan pikemminkin kasvattavina. Pärssinen esimerkiksi korosti vuonna 1909 julkaistua Tihlän *Metsäkyllä* -novellikokoelmaa arvioidessaan Tihlän edustavan uusinta kasvatussuuntaa Ellen Keyn hengessä⁴¹. Ehkä suorasanaisimmin Tihlä toi esille käsityksensä vapaasta rakkaudesta ja kaksinaismoraalista kirjoituksessaan Naisen kunnia, jonka hän osoitti vastaukseksi Eliina Kajanderin *Työläisnaisessa* julkaistuu tarinaan Köyhän tytön kohtalo⁴². Tihlä katsoi Kajanderin kirjoituksen soinnahtavan nuoren naisen ”vanhanaikaiselta, hassulta ja homehtuneelta” tarinalta siitä, kuinka maalaistyttö lankeaa kaupunkilaismiehen rakkaudentunnustuksiin ja avioliittolupauksiin uhraten tälle kunniansa. Itse tarinaa hän piti liikkuttavana, mutta julisti samalla sen osoittavan ikivanhojen käsitysten olevan yhä sitkeästi voimissaan. Tihlä piti suorastaan järkyttävänä sitä näkemystä, että naisen kunnia oli riippuvainen tämän neitsyydestä. Willmanin tavoin hän vetosi terveeseen järkeen sekä historialliseen ja uskonnolliseen kehitykseen:

Miehen kunnia on uljuus, rakkaus, totuus. Jos hän on valehtelija, konna, ilmiantaja, on hän kunniaton. Nainen saa olla tätä kaikkea: viettelijä, ilmiantaja, panettelija, jos hän vaan on neitsyt, on hänellä ”kunnia” itsensä ja muiden silmissä. Vaikka hän olisi uh-

rautuvaisin äiti, rehellisin ihminen maailmassa, vaikka hän antaisi hirttää itsensä, ennen kuin ilmaista uskottua salaisuutta, jos ei hän ole neitsyt, ei hänellä ole ”kunniaa” omissa eikä muiden silmissä. Neitsyt, akka, taikka kunniaton, kas siinä naisen mahdollisuudet. En tahdo alentaa neitseellisen siveyden arvoa, en millään muotoa. Se on hyvin kallis asia etenkin miesten mielestä. Neitsyt on heidän suurempia pyhyksiään, minä vain puhun asiasta terveen naisen kannalta. En jaksa nimittäin käsittää mitä tekemistä on ihmisarvolla ja neitsyydellä toistensa kanssa. Veroon lopulta maalaisten terveeseen järkeen. [...] Surkeassa pimeydessä ja orjuudessa on naista pidetty läpi vuosisatojen. Häneltä ei olla koskaan vaadittu muuta kuin naisellista suloutta, kauneutta ja viattomuutta. Hän on ollut kaunis eläin. Vahvimpia kahleita millä hän on sidottu on juuri ollut hänen surkea ”kunniansa”. Meidän päivinämme, jolloin monet tyhmyyden kahleet ovat katkenneet ja yhä uudet ovat katkeamassa, yhä vielä pimeät voimat pitävät naista ala-arvoisessa asemassa. Yhä vielä on naisen ”kunnia” entisellä heikolla pohjallaan.⁴³

Naisen kunnia herätti *Työläisnaisen* sivuilla Tihlän ja Kajanderin välillä lyhyen kiistan, jossa kysymys naisen seksuaalisuudesta kääntyi koskemaan äitiyttä sekä naisen heikkoa taloudellista asemaa. Kajander katsoi Tihlän edustavan sinänsä hyväksyttävää uutta vapaampaa käsityskantaa, mutta huomautti yleisen mielipiteen olevan sille täysin vastakkainen. Hän totesi, että avioliiton ulkopuolella lapsen synnyttänyt köyhä työläisnainen sai kärsiä jatkuvaa halveksuntaa, eikä ei ollut kelvollinen miesten silmissä äidiksi ja vaimoksi. Tämä johti taloudelliseen ahdinkoon, minkä vuoksi monet nuoret naiset suistuivat prostituoiduiksi lasta elättääkseen. Kajanderin mukaan vuosisatojen aikana uskonnollisiin kahleisiin sidotut käsitykset eivät muuttuisi hetkessä, ja Tihlän ajama seksuaalinen vapautuminen olisi mahdollinen vasta uudessa yhteiskuntajärjestelmässä. Tihlä pahoitteli epäselvää ilmaisuaan, mutta piti tiukasti kiinni käsityksestään, että naisen kunnia ei ollut riippuvainen ”luvallisesta” tai ”luvattomasta” sukupuolielämästä. Kiistan sovittelijaksi ryhtyi Hilja Pärssinen, joka puolusti Tihlän kantaa. Hän totesi Tihlän asettuneen yleistä käsityskantaa vastaan ”oikeuden ja ihmisyyden nimissä, sillä *lapsen synnyttäminen* ei voi olla häpeällinen teko.” Pärssinen myös painotti,

että avioliiton ulkopuoliset synnytykset eivät johtuneet vapaammasta käsityskannasta, vaan avioliitolle asetetuista taloudellisista esteistä. Tämän seikan hän katsoi Tihlän jättäneen mainitsematta, sillä se oli itsestään selvä.⁴⁴

Tihlälle itselleen kysymys naisen kunniaista oli kuitenkin henkilökohtaisempi. Hän oli avioitunut vuonna 1893 postivirkailija Karl Gustaf Georg Nicklinin (1860–1925) ja avioparilla oli yksi lapsi, tytär Martta (1894–?). Tihlä ja Nicklin eivät kastaneet tytärtään kirkon yhteyteen, mutta myös heidän avioliittoonsa liittyi poikkeuksellinen piirre. Naimisissa ollessaan Tihlä aloitti vuonna 1905 suhteen yli kymmenen vuotta nuoremman ylioppilaan Urho Tuuralan (1882–?) kanssa. Tuurala asui avioparin yhteisessä kodissa, mutta Tihlä ei missään vaiheessa ottanut virallista avioeroa miehestään. Suhde oli ilmeisesti yleisessä tiedossa ja aiheutti pahennusta aikalaisissa. Vasta paettuuan kansalaissodan jälkeen Neuvostoliittoon hän rekisteröi suhteensa Tuuralaan.⁴⁵

Lehtikirjoitusten ja henkilökohtaisen suhteiden perusteella Tihlä ja Willman katsoivat seksuaalisuutta yksilönvapauden näkökulmasta. He kyseenalaistivat vallitsevat sovinnaisuuden rajat ja halusivat antaa jokaiselle vapauden toteuttaa sukupuoli- ja perhesuhteitaan vailla yhteiskunnan väliintuloa. Pärssinen taas tarkasteli avioliittoa ja seksuaalisuutta enemmän luokkaintressin perspektiivistä. Hänen lehtikirjoituksissaan avioliiton vapauttamisessa oli kyse enemmän yhteiskunnan taloudellisten ja sosiaalisten rakenteiden uudistamisesta. Avioliitto oli vapautettava kirkon holhouksesta ja porvarillisesta hyötyä tavoittelevasta sopimusavioliitosta, mutta täysin vapaata seksuaalisuutta hän ei kannattanut toisin kuin Tihlä ja Willman. Pärssisen varovaiseen kantaan saattoi vaikuttaa hänen poliittinen asemansa Sosialidemokraattisessa Naisliitossa ja SDP:n kansanedustajana eduskuntauudistuksen jälkeen. Liian radikaalit kannanotot seksuaalisen vapauden puolesta olisivat saattaneet näkyä niin puolueen kuin Pärssisen henkilökohtaisessa vaalimenestyksessä, kuten esimerkiksi Willmanin tapaus osoittaa. Tihlä ja Willman eivät olleet vapaina kirjailijoina samalla tavoin poliittisia toimijoita, joten hei-

dän ei tarvinnut ottaa huomioon kannatusta äänestäjien silmissä tai sitoutua puolueohjelmaan.

Perhevalistusta todellisen uskon hengessä

Yhteiskunnallisesta modernisaatiosta ja ajan uusista aatteista huolimatta perhe- ja avioliitto määriteltiin 1900-luvun alussa yhä hyvin yleisesti kristillisen arvopohjan kautta. Porvarillisessa perheihanteessa nainen toteutti äitinä Jumalan tahtoa omassa perheessään. Kristillisen kasvatuksen avulla naiset osallistuivat siveellisen yhteiskunnan luomiseen, mikä antoi sivistyneistön naisille oikeutuksen kristillisen filantropian varjolla puuttua alempien luokkien perhe-elämään.⁴⁶ Sosialistisen työväenliikkeen piirissä kristillinen perheihanne taas nähtiin kapitalistisen yhteiskuntajärjestyksen pönkittäjänä ja kirkon valtaan kahlittu avioliitto työväenluokkaa ja naista alistavana institutiona.⁴⁷

Tihlä, Willman ja Pärssinen kuvasivat tuotannossaan kapitalismia pääsyynä työläisperheiden ja naisten kurjaan tilaan, mutta yhteiskunnan sortorakenteiden ylläpitäjänä he näkivät kirkon opettaman uskonnon. Kuten edellisessä naisen seksuaalista vapautta käsittelevässä luvussa käy ilmi, Willman piti kirkon ehdasta uskontulkintaa suurimpana syyllisenä naisen alistettuun asemaan. Samaan tapaan Pärssinen katsoi suurimmaksi esteeksi naisten täysivaltaisen kansalaisuuden tiellä tyttöjen uskonnollisen kasvatuksen, joka vahvisti ennakkoluuloja ja alistuvaa tunteellisuutta.⁴⁸ Pärssinen kiteytti ajatuksen uskonnon taannuttavasta voimasta ja kirkosta rikkaiden vallan legitimoijana esimerkiksi runossaan Naiselle. Kirkko opetti alistumaan vallitseviin kurjiin oloihin kahlitsemalla vapaan ajatuksen lupauksilla autuaasta elämästä tuonpuoleisessa. Hurmoshenkisellä messulla ja helvetin tulella uhkaamalla kirkko oli saanut työväestön itse luopumaan vapaudestaan, ja näin työläisiltä oli riistetty mahdollisuus valtahierarkian kyseenalaistamiseen. Kapitalistisesta sortojärjestelmästä oli mahdollista vapautua vasta sitten, kun kirkon luomat järjen kahleet katkaistaisiin. Pärssisen mukaan nimenomaan naiset

oli herätettävä uskonnon valheesta. Runon lopussa Pärssinen nosti esille naisen suuren merkityksen muutosvoimana äitinä ja lasten kasvattajana:

He vievät sun kirkkojen pyhättöön
ja messujen ääreen lumoo
ja uhaten helvetin tulella
he vapauskaipuusi kumoo.

Ja henkesi saatua vangikseen
sun ottaa he kanssaan työhön,
kun tahtovat kaiken taannuttaa
ja kansat upottaa yöhön.
[...]

Sinä elelet hurmeessa tuntehen,
punot pimeyden tummia voitä.
Kulet välkkeessä valhevalkeiden
ja kasvatat kääpiöitä.

Et nouse urhoja kasvattamaan,
et sukua suurta jo luomaan,
joka yhteis-onnea etsisi vaan
ja kurjien huudot huomaa.

Sinä nöyryyttä neuvot lapsilles
ja laitat ruuan ja vaatteet
mut unohdat innon ja uljuuden
ja kauniit kantavat aatteet.⁴⁹

Uskonnon lamaannuttavaan vaikutukseen pureutui kolmikosta erityisesti Tihlä. Yksi hänen raadollisimmista kuvauksistaan, Talvinen tarina, julkaistiin *Vapaa ajatus* -lehdessä keväällä 1912. Tarina oli Tihlälle tyypillinen kuvaus köyhän työläisperheen ahdingosta ja rakentui samoille elementeille kuin Pärssisen Naiselle-runo. Talvinen tarina kertoo luonnonkauniissa talvisessa maisemassa tapahtuvasta hiihtoretkestä, jonka yhteydessä minä-muotoinen kertoja sattuu met-

sän keskellä sijaitsevalle pienelle mökille. Mökkiin astuessaan kertoja odottaa tapaavansa ”Väinölän väkeä, luonnon raittiita lapsia”. Mökin tunnelma on kuitenkin kaukana kertojan haavekuvasta. Siivottomassa ja likaisessa huoneessa jätteiden keskellä istuu onneton aviopari. Sängyn virkaa toimittavalla laatikolla makaa kaksi pientä lasta, joista toinen vielä valittaa sairauttaan, mutta ”toinen on jo lakannut tuskaa tuntehasta”. Tyrmistynyt kertoja pyrkii vetoamaan järkeen ehdottamalla lasten olevan sairaita huoneen kylmyyden vuoksi. Vaimo vastaa sairauden ja perheen köyhyyden olevan Jumalan tahto yltyen kaiken lisäksi jopa ylistämään Herraa kurjuuden keskellä. Absurdi keskustelu saa kertojan synkkänä pohtimaan uskon järjenvastaista olemusta:

– Tätä mökkiä ympäröi kauneus, puhtaus ja raikkaus, mutta sisällä vallitsi lika, tauti ja nälkä. Ja tästä kiitti nainen, – äiti – Jumalaa. Voiko olla mitään surkeampaa? Onko maailmassa mitään sen alhaisempaa olentoa, kuin ihminen, jonka Jumala luo likaa ja saastaa? Ja onko pahantekijöitä sen suurempia kuin ne, jotka tätä Jumalaa hoivaavat ja ylläpitävät? Milloin aukenee ihmisten järki ja milloin työntävät he pois moisen Jumalan puhtauden, kauneuden, onnen ja vapauden maailmasta?⁵⁰

Sosialistinen työväenliike ei kuitenkaan yksiselitteisesti suhtautunut kielteisesti uskontoon, vaikka poliittiset vastustajat usein leimasivat sosialistit jumalankieltäjiksi. Monille sosialismiin sisältyi hengellinen ulottuvuus ja yksilöt tekivät uskonnosta omia tulkintojaan, jotka suhteuttivat kirkon oppeihin.⁵¹ Kirkon oppien tyrmääminen ei tarkoittanut itse uskonnon ja hengellisyyden kieltämistä myöskään Tihlälle, Willmanille ja Pärssiselle. Päinvastoin, kirjailijat halusivat puhdistaa uskonnon kirkon vääristyneestä kapitalismia tukevasta opista ja palauttaa uskonnon luonnolliseksi käsittämäänsä alkumuotoon instituutioista vapaaksi omatunnon asiaksi. Kuten Pärssisestä 1940-luvulla elämäkerta-artikkelin kirjoittanut Sylvi-Kyllikki Kilpi ja nuoren Pärssisen aatemaailmaa tutkinut Sari Asikainen ovat huomioineet, monissa Hilja Pärssisen runoissa on havaittavissa uskonnollinen pohjavire. Pärssinen oli lähtöisin pappisperheestä ja hänen

sisaren tyttärensä muistelmien mukaan kunnioitti suuresti isäänsä pappina vielä aikuisiälläkin. Hän ei myöskään kieltänyt Jumalan olemassaoloa ja piti Jeesusta suurena opettajana.⁵²

Uskonnollinen reformismi näkyi vahvasti Pärssisen avioliittoon ja perheeseen liittyvissä kirjoituksissa. Hän esimerkiksi totesi, että lasten kasvatuksen tuli olla sopusoinnussa ”väärentämättömän Jeesuksen Kristuksen opin kanssa”⁵³. Tällä hän tarkoitti, että uskonnon ei tullut olla sokeaa kirkon dogmien seuraamista, vaan todellisessa Kristuksen opissa lapset kasvatettiin demokratiaa ja ihmisoikeuksia kunnioittaviksi kansalaisiksi vastakohtana porvarillisen yhteiskunnan arvoille. Yhtä lailla kasvatuksessa tuli kunnioittaa myös lapsen ihmisoikeuksia ja järjestää lasten kasvatusta kasvatustieteiden ammattilaisten viimeisimpien suositusten mukaisiksi.

Pärssisen vaatimus Kristuksen todellisen hengen toteuttamisesta kasvatuksessa kuvastaa modernisoituvan yhteiskunnan uskonnollista murrosta, jossa kirkon tarjoaman hengellistä oppia alkoivat haastaa uudet henkilökohtaista yhteyttä Jumalaan ja henkimaailmaan korostavat uskonnolliset suuntaukset. Suomeen rantautuivat Euroopasta ja Yhdysvalloista 1800-luvun lopulla esimerkiksi vapaakirkollisuus ja baptismi, mutta suosioon nousivat myös mystiikkaa tieteelliseen maailmankuvaan yhdistävät okkultistiset liikkeet. Esimerkiksi idän uskontoihin pohjaava teosofia sekä Jeesuksen Vuorisarnan opetuksen rationaalisuutta korostava tolstoilaisuus levisivät sivistyneistön piiristä laajemmalle myös työväenliikkeeseen. Uudet tulkinnat saivat kannatusta varsinkin naisten keskuudessa, sillä ne korostivat sukupuolten yhdenvertaisuutta. Esimerkiksi Englannissa monet tunnetut feministit ja naissosialistit hakivat maailmanselitykseen aineksia okkultismista ja tieteen rationaalisuudesta. Sosialistina ja teosofina tunnettu Annie Besant (1847–1933) oli jopa yksi Britannian kuuluisimpia naisia 1890-luvulla.⁵⁴

Sekä Willmanin että Pärssisen kaunokirjallisessa tuotannossa ja lehtikirjoituksissa etenkin tolstoilaiset vaikutteet tulivat paikoin esille. Willman yhdisti Leo Tolstoin (1828–1910) näkemyksiä sosialismiin esimerkiksi *Työmiehessä* kirjoituksessaan Kuningas vaiko alamainen. Venäjän ortodoksinen kirkko erotti Tolstoin yhteydestään vuonna

1901. Kirkon päätös sai myös Pärssisen omistamaan Tolstoille runon Niin aina... Hän näki Tolstoin olevan oikealla asialla uskon puhdistajana, mutta yhteiskunnallisena ajattelijana tämä oli liian anarkisti korostaessaan yksilön vapautta ja hyökätessään kaikkia valtiollisia ja yhteiskunnallisia instituutioita vastaan. Tämän vuoksi Tolstoin ajatukset olivat Pärssisen mukaan sopimattomia luokkataisteluun tähtäävään sosialistiseen aatemaailmaan.⁵⁵

Näkyvimmin uusien uskonnollisten liikkeiden vaikutus tuli kolmikosta esille Tihlän kirjoituksissa, joissa hän yhdisteli sosialismiin luonnonmystiikkaa ja tolstoilaista rationalismia. Hän piti Tolstoita yhtenä ajan merkittävimmistä ajattelijoina ja oli kiinnostunut myös teosofiasta.⁵⁶ Tihlän tuotannossa uskonto- ja kirkkokritiikki oli keskeinen teema, jonka ympärille kaikki muut yhteiskunnalliset aiheet usein kietoutuivat. Tolstoin ja teosofien tapaan Tihlälle todellinen usko tarkoitti arjen hyvinä tekoina ilmentyvää empatiaa ja lähimmäisen auttamista. Ympäröivä luonto oli ratkaisevassa asemassa hänen uskonkäsityksessään, sillä luonto oli ihmisen alkuperä. Aikalaiset kuvasivat Tihlän luontosuhdetta hyvin kunnioittavaksi ja hän toteutti luonnonläheistä ihannettaan muuttamalla Helsingistä Vihdin maaseudulle vaatimattomiin olosuhteisiin.⁵⁷

Tihlä ei antanut lasten kasvatukseen yhtä suoria ohjeita kuin Pärssinen vaan pyrki herättämään lapsia, nuoria ja heidän vanhempiaan kirkon järjen kahlitsevista uskontulkintoista opettavaisilla tarinoilla esimerkiksi *Ihanne*-lehdessä. Kertomukset Egyptin viisaasta Sfinksistä ja maailman kohtaloa surevasta metsän emännästä ilmentävät hänen mystiikan ja tolstoilaisen empatian sävyttämää uskonkäsitystään.⁵⁸ Tihlä näki empatiakyvyn ja yhteyden luontoon olevan ihmiselle luontainen ja sisäsyntyinen ominaisuus. Päähenkilöt ovat hänen tarinoissaan usein lapsia, joilla on ominainen kyky kommunikoida luonnon kanssa ja tuntee ympäröivässä luonnossa jumalallisuus aistimaailman takana. Synnynnäisiä ominaisuuksia tuli kuitenkin vaalia kasvatuksella, sillä vääränlainen kasvuympäristö ja vaikutteet turmelivat lapsuuden viattomuuden ja synnynnäisen luontosuhteen. Kirkon opetukset olivat vaarallisia juuri sen vuoksi, että ne kiinnittivät huomion seremonioihin ja ulkokultaisiin rituaaleihin.

Kirkko palveli todellisuudessa maallista harvainvaltaa ja tukahdutti dogmeillaan muinaiset inhimilliset hyveet, jotka olivat löydettävissä esimerkiksi luontoa kunnioittavista pakanallisista kansanuskoista.⁵⁹ Vain tarkkailemalla luontoa oli mahdollista päästä perille ihmisen todellisesta olemuksesta ja saavuttaa henkinen harmonia. Ajatus sisäsyntyisestä suhteesta jumalalliseen luontoon ja sen merkityksestä ihmisyydelle kiteytyi oivallisesti Tihlän *Ihanne*-lehdessä julkaisemassa kertomuksessa Mitä kuu opetti. Tarinassa köyhä pieni poika tuntee onnea ja syvää rauhaa tarkkaillaessaan kuuta ja ympäröivää luontoa öisellä kalliolla. Kuu iloitsee pojan saapumisesta paljastaen tälle elokuisen yön ihmeet. Lopulta kuu antaa ihmislapselle ikään kuin raamatullisen lähetyksäkyn herättää myös muut ihmiset tietämättömyyden kahleista ja avaamaan silmänsä maailman kauneudelle:

Paljon näki ihmislapsi ihmeitä elokuun kuutamoyönä. Paljon näki ja kuuli hän ennen aavistamatonta. Hänen sydämensä laajeni, järkensä kehittyi, korvansa ja silmänsä avautuivat. [...] Kuu oli katoamisillaan, hän ihmislapselle sanoi: – mene kylään ja kerro työn raskaan raatajille mitä olet nähnyt tänä kesäyönä. Sano heille, että maailma ei ole ruma surun laakso, vaan ihana ja laaja. Kehota ihmisiä kohottamaan katsettaan ylös korkeuteen ja irtautumaan tietämättömyyden raskaista kahleista. Tee se, ihmislapsi, niin taivaat iloitsevat. Ihmislapsi läksi ja tänä päivänä hänen kehoittava äänensä kuuluu kylillä: – Herätkää ihmiset! Nouskaa tietämättömyyden unesta. Käykää katsomaan miten ihana on maailma. Nauttikaa, iloitkaa ja olkaa onnellisia.⁶⁰

Perhe, yhteiskunnan pohja

Perhe ja avioliitto olivat keskiössä sekä Hilda Tihlän, Elvira Willmanin että Hilja Pärssisen yhteiskuntakritiikissä 1900-luvun alun vuosina. He kaikki kuvasivat kirjoituksissaan työläisperheen kurjuutta ja arvostelivat kovin sanoin kristillistä kasvatusihannetta sekä porvarillisen naisialiikkeen ajamaa koti-ideologiaa, koska katsoivat niiden ylläpitävän kapitalistista sortovaltaa ja yhteiskunnan tekopy-

hää kaksinaismoraalia. Erityisesti Willman ja Pärssinen kohottivat äitiyden naisen tärkeimmäksi tehtäväksi. He korostivat, että vallitsevan yhteiskunnan sosiaaliset, moraaliset ja taloudelliset rakenteet tekivät työläisnaisille kuitenkin mahdottomaksi toteuttaa äitiyden ihannetta. Työväenlehtien sivuilla he tarjosivat konkreettisiksi ehdotuksiksi perheen ja naisen aseman parantamiseksi muun muassa lapsiveroa miehille, äitiysvakuutusta sekä turvakoteja aviottomille äideille ja kasvatustaloksia lapsille, joiden vanhemmat eivät kyenneet heistä huolehtimaan. Tihlä liikkui kirjoituksissaan abstraktimmalla tasolla. Varsinaisten ratkaisujen sijaan hän keskittyi kuvaamaan työläisperheen ja köyhien äitien kurjaa asemaa sekä arvostelemaan porvarillista moraalia.

Kaikille kolmelle yhteistä oli vaatimus avioliiton vapauttamisesta kirkon vallasta ja porvarillisesta moraalista, jossa tunteita tärkeämpää oli sosiaalinen ja taloudellinen status. Avioliiton tuli pohjautua rakkauteen ja puolisoiden väliseen kumppanuuteen. Lehtikirjoitusten pohjalta Willman näyttäytyi heistä kaikkein radikaaleimpana vaatiessaan seksuaalisuuden täydellistä vapauttamista. Hänen poleemiset kirjoituksensa johtivat myös poliittiseen yhteentörmäykseen Pärssisen ja maltillisemmän linjan työväen naisliikkeen kanssa. Tihlän sijaan ei ottanut kirjoituksissaan osaa työväenliikkeen sisäiseen poliittiseen taisteluun, vaikka vaatikin seksuaalisuuden vapauttamista avioliittoinstituutiosta. Poliitiikan ulkopuolelle jättäytymiseen vaikutti ainakin osittain hänen tolstoilainen vakaumuksensa, jossa keskeistä oli kaikkien kansojen veljeys ja penseä suhtautuminen kaikkiin kansallisiin ja valtiollisiin instituutioihin.

Tolstoilainen reformi tuli ilmi varsinkin Tihlän uskontoa käsittelevissä kirjoituksissa, joissa on nähtävissä vaikutteita myös muista kansainvälisesti suurta mielenkiintoa herättäneistä okkultistisista ja uususkonnollisista liikkeistä. Perhettä käsittelevissä kirjoituksissa myös Willman ja Pärssinen nostivat kirkko- ja uskontokritiikin keskeiseksi teemaksi, mutta hyökkäys kirkkoa vastaan ei heillekään tarkoittanut itse uskonnosta luopumista. Pärssinen oli uskonkysymyksissä kuitenkin pääsääntöisesti pragmaattinen vaatien kirkon ja valtion erottamista sekä siviiliavioliittoa ja kristillisten arvojen kun-

nioittamista. Tihlä avasi myös omaa luonnonmystiikkaa sisältävää panteistista uskonkäsitystään lukijoilleen työväenlehdissä julkaisuissa tarinoissaan.

Tihlä, Willman ja Pärssinen katsoivat, että kapitalismin kukistuminen oli mahdollista vasta kun kirkon harhaanjohtavasta ja alistumaan opettavasta uskonkäsityksestä luovuttaisiin. Heille sosialismin tärkeimpiä tehtäviä oli vapauttaa avioliitto ja perhe-elämä kristillisen porvariston moraalisesta holhouksesta sekä kapitalismin aiheuttamista taloudellisesta kurjuudesta. Sosialistisessa yhteiskunnassa perinteinen perhe ei tulisi häviämään, mutta jokaisella olisi oikeus järjestää perhe-suhteensa vapaasti ilman talouden, omistavan luokan tai uskonnollisen auktoriteetin sanelemia rajoitteita. Perhe oli vapautettava, mutta toisaalta perheessä tapahtuva sivistys- ja kasvatustyö olivat avainasemassa muutoksessa kohti sosialistista ihanneyhteiskuntaa.

Lähdeviitteet

- 1 Liinamaa 1907, 66–68.
- 2 Caine & Sluga 2000, 92–105, 130–136, 144; Häggman 1994, 220–224; Markkola 1994, 22–34, 169–183.
- 3 Lähteenmäki 1995, 193–194; Sulkunen 2009, 66–67.
- 4 Katainen 2013, 82–88; Lähteenmäki 1989, 142–145; Markkola 1994, 164; Sulkunen 1989a, 58–59.
- 5 Tihlän tyttären Martta Vesikon haastattelu 21.3.–23.3.1956. Haastattelijana Tanja Gavrilova, KansA.
- 6 Palmgren 1966, 218–220; Vallinharju 1967, 365–366.
- 7 Osuuskunta Työläisnaisen hallituksen kokouspöytäkirja 7.8.1914., TA. Jatkuvat taloudelliset vaikeudet johtivat lehden lopulliseen lakkauttamiseen vuonna 1923. Uusitalo 2010, 220–221.
- 8 Launis 2008, 56–57.
- 9 *Työmies* 6.5.1904. [E.W.: Utopia.]

- 10 Emt. Ks. myös *Työmies* 19.5.1904. [E.W.: Vielä sananen utopiastani.]
- 11 Dickinson 2014, 137–142.
- 12 Caine & Sluga 2000, 104.
- 13 Caine & Sluga 2000, 131–132; Häggman 1994, 219–220; Markkola 2002a, 279–280.
- 14 Esim. Räisänen 1995, 67–68, 121–122; Sulkunen 1989a, 27–30.
- 15 Hentilä 1989, 170–171.
- 16 *Työmies* 17.5.1904. [H.P.: Utopia – todellisuus.]
- 17 Sulkunen 1989a, 50–52. Ks. myös *Työläisnainen* 22.8.1907. [H.P.: Äitiys. Miten siihen valmistutaan?]
- 18 Dickinson 2014, 147–148.
- 19 *Työmies* 17.5.1904. [H.P.: Utopia – todellisuus.]
- 20 Emt.
- 21 Katainen 2013, 287.
- 22 Dickinson 2014, 225–227; Kinnunen 2009, 198.
- 23 *Työläisnainen* 22.8.1907. [H.P.: Lainsäädäntö, avioliitto ja perinnöllisyys.]
- 24 *Työmies* 11.6.1908. [Hilja Pärssinen: Porvarit työläisten avioliiton ja perheen vihollisina.]
- 25 Esim. Räisänen 1995, 77–78.
- 26 Caine & Sluga 2000, 122–125; Dickinson 2014, 220–221.
- 27 Dickinson 2014, 143–144.
- 28 Esim. *Työläisnainen* 4.7.1907. [H.P.: Aviottomien äitien asema.]
- 29 Sulkunen 1989a, 49–50.
- 30 Esim.. *Työläisnainen* 13.6.1907. [H.P.: ”Laillistettu” tahi ”laillistamaton”, kaikessa tapauksessa aina sama.]; *Työläisnainen* 8.8.1907. [H.P.: Vähän vastustajille.]; Kilpi 1944, 184; Launis 2008, 66–69.
- 31 Katainen 2002, 129–132; Katainen 2013, 92–93. Rolf Lagerborgin avioliitto- ja seksuaalikiitistikistä ks. Jalava 2005, 382–420.
- 32 *Palvelijatarlehti* 1.8.1905. [Elvira Villman: Miksi meille naisille nykyisessä yhteiskunnassa sukupuolielämä on vastenmielistä?] Kursiivit alkuperäisen kirjoittajan.
- 33 Dickinson 2014, 215–220; Kinnunen 2009, 194–196.
- 34 Caine & Sluga 2000, 128–129; Dickinson 2014, 212–214.
- 35 *Työmies* 15.8.1908. [E.W.: Vähäsen siveellisyydestä.]
- 36 *Työmies* 20.7.1907. [Pikku uutisia.] Ks. myös Hyttinen 2012, 121.
- 37 *Työmies* 31.12.1906 [Naisten edustajakokous.]; *Työmies* 29.4.1908. [Eduskuntaedustajaehdokkaista.]

- 38 *Työmies* 15.8.1908. [E.W.: Vähäsen siveellisyydestä.]; Hilja Pärssisen kirje Edvard Valppaalle 18.8.1908., TA.
- 39 Hyttinen 2012, 121–122; Palmgren 1966, 224.
- 40 Hyttinen & Melkas 2009, 122–137; Palmgren 1966, 213–240.
- 41 *Työläisnainen* 6.1.1910. [H.P.: Hilda Tihlä:Metsäkyliltä.]
- 42 *Työläisnainen* 11.8.1910. [E. K. –der.: Köyhän tytön kohtalo.]
- 43 *Työläisnainen* 1.9.1910. [Hilda Tihlä: Naisen Kunnia.]
- 44 *Työläisnainen* 6.10.1910. [Eliina Kajander: Väittelyä ”Naisen kunniaista”.], [Hilda Tihlä: Ylläolevan johdosta.], [H.P.: Lisäys.] Kursiivit alkuperäisen kirjoittajan.
- 45 Palmgren 1966, 228–229. Aura Kiiskisen haastattelu 4.10.1955. Haastattelijana Tanja Gavrilova, KansA.
- 46 Markkola 1994, 195–198; Sulkunen 1989b, 165–167.
- 47 Räisänen 1995, 121–122.
- 48 Launis 2008, 73–74.
- 49 Liinamaa 1907, 36–38.
- 50 *Vapaa ajatus* 5/1912. [Hilda Tihlä: Talvinen tarina.]
- 51 Markkola 2002b, 278–281.
- 52 Kilpi 1944, 183–184, 200. Asikainen 1994, 17. Hilja Pärssisen sisaren tyttären Saara Lenkkerin muistelmat, TA.
- 53 *Työmiehen illanvietto* 9–10/1905. [H.P.: Lasten kasvatuksesta.]
- 54 Harmainen 2013, 81–84; Leskelä-Kärki 2006, 252–263; Owen 2004, 23–28.
- 55 Liinamaa 1907, 35–36; *Työläisnainen* 7.1.1909 [H.P.: Anarkismi ja sosialismi]; *Työmies* 28.4.1904. [Elvira Willman: Kuningas vaiko alamainen.]
- 56 *Työläisnainen* 1.12.1910. [Hilda Tihlä: Mietteitä Leo Tolstoin kuoltua.] Tihlä suhtautui kriittisesti teosofiaan ja erityisesti teosofeille keskeiseen karman lakiin, jonka katsoi pönkittävän porvarillista valtahierarkiaa. *Työmiehen illanvietto* 12/1906 [Hilda Tihlä: Reinkarnatsiooni.] Lähdeaineistosta löytyy kuitenkin vahvoja viitteitä Tihlän kiinnostuksesta teosofiaa kohtaan ja hänen molemmat puolisonsa olivat teosofeja. Arkistosta löytyy hänen aviomiehensä Karl Nicklin Tihlälle omistama itämaisia uskontoja, mielen sisäisiä voimia ja panteistista maailmanselitystä käsittelevä muistikirja Patanjalin yoga-aforismit (Små pläck 5), joka on päivätty ”kevällä 1912”. KansA. Tuuralan teosofia: *Vapaa ajatus* 3–4, 6/1917. [Urho Tuurala: Indialainen renessanssi.]
- 57 Kempainen 2011, 64–72; Tihlän tyttären Martta Vesikon ja Aura Kiiskisen haastattelut, KansA.
- 58 *Ihanne* 7/1910. [Hilda Tihlä: Sfinksi.]; *Ihanne* 6/1913. [Hilda Tihlä: Metsän emäntä.]
- 59 Kempainen 2011, 44–46.

60 *Ihanne* 8/1913. [Hilda Tihlä: Mitä kuu opetti.]

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Kansan Arkisto (Kansa), Helsinki.
Hilda Tihlän arkisto.

Työväen Arkisto (TA), Helsinki.
Edvard Valppaan arkisto.
Hilja Pärssisen arkisto.
Osuuskunta ”Työläisnainen” -arkisto.

Painetut lähteet

Kaunokirjallisuus

Liinamaa, Hilja 1907. *Taistelun tuoksinassa*. Työväen kirjapaino, Helsinki.

Lehdet

Ihanne. Sosialidemokraattinen lastenlehti. 7/1910.

Ihanne. Sosialidemokraattinen lastenlehti. 6/1913.

Ihanne. Sosialidemokraattinen lastenlehti. 8/1913.

Palvelijatarlehti. 1.8.1905.

Työläisnainen. Sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja. 13.6.1907.

Työläisnainen. Sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja. 4.7.1907.

Työläisnainen. Sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja. 8.8.1907.

Työläisnainen. Sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja. 22.8.1907.

Työläisnainen. Sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja. 7.1.1909.

Työläisnainen. Sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja. 6.1.1910.

Työläisnainen. Sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja. 11.8.1910.

Työläisnainen. Sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja. 1.9.1910.

Työläisnainen. Sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja. 6.10.1910.

Työläisnainen. Sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja. 1.12.1910.

Työmiehen illanvietto. Suomen työväen viikkolehti. 9–10/1905.

Työmies 28.4.1904.

Työmies 6.5.1904.
Työmies 17.5.1904.
Työmies 19.5.1904.
Työmies 31.12.1906
Työmies 20.7.1907.
Työmies 29.4.1908.
Työmies 11.6.1908.
Työmies 15.8.1908.
Vapaa ajatus 5/1912.
Vapaa ajatus 3/1917
Vapaa ajatus 4/1917
Vapaa ajatus 6/1917

Tutkimuskirjallisuus

- Asikainen, Sari (1994): *"Me toivomme ihannemaata"*. Hilja Pärsisen varhainen aatemaailma ennen kansanedustajuutta. Sarja N 9/1994. Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteiden tutkimusyksikkölaitos, naistutkimusyksikkö.
- Caine, Barbara & Sluga, Glenda (2000): *Gendering European History 1780–1920*. Continuum, London.
- Dickinson, Edward Ross (2014): *Sex, Freedom, and Power in Imperial Germany 1880–1914*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Harmainen, Antti (2013): Naisteosofin Kalevala. Kansallinen historiakuva, uskonto ja sukupuoli Maria Ramstedtin Kalevalan sisäinen perintö -teoksessa. Teoksessa Marja Jalava, Tiina Kinnunen & Irma Sulkunen (toim.), *Kirjoitettu kansakunta. Sukupuoli, uskonto ja kansallinen historia 1900-luvun alkupuolen suomalaisessa tietokirjallisuudessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 71–108.
- Hentilä, Marjaliisa (1989): Maa jossa piiatkin saivat äänestää. Suomen työläisnaisliikkeen kuva kansainvälisessä lehdistössä 1906–1914. Teoksessa: Leena Laine & Pirjo Markkola (toim.), *Tunteaton työläisnainen*. Vastapaino, Tampere, 162–185.
- Häggman, Kai (1994): *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Hyttinen, Elsi (2012): *Kovaa työtä ja kohtalon oikkuja. Elvira Willmanin kamppailu työläiskirjallisuuden tekijyydestä vuosisadanvaihteen Suomessa*. Scripta Lingua Fennica Edita. Turun yliopisto.
- Hyttinen, Elsi & Melkas, Kukku (2009): "Me olemme teidän luomianne olentoja". Prostituoidun hahmo kirjallisena kiistakuvana. Teoksessa: Kati Launis &

- Marko Tikka (toim.), *Työväki ja kokemus*. Väki voimakas 22. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere, 122–137.
- Jalava, Marja (2005): *Minä ja maailmanhenki. Moderni subjekti kristillis-idealisisessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerbrgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Katainen, Elina (2002): Rakkauden malja vai vesilasi? Aleksandra Kollontain uuden moraalin tulkintoja Suomessa. Teoksessa: Elina Katainen & Pirkko Kotila (toim.), *Työväki ja tunteet*. Väki voimakas 15. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere, 111–144.
- Katainen, Elina (2013): *Vapaus, tasa-arvo, toverillinen rakkaus. Perheen, kotitalouden ja avioliiton politisointi suomalaisessa kommunistisessa liikkeessä ennen vuotta 1930*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.
- Kempainen, Mikko (2011): *Elämän satuja. Maaikmankuvan rakentuminen Hilda Tihlän tuotannossa 1907–1916*. Suomen historian julkaisematn pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.
- Kilpi, Sylvi-Kyllikki (1944): Hilja Pärssinen. Teoksessa: *Suomalaisia sosialisteja II*. Työväen sivistysliitto, Helsinki, 157–200.
- Kinnunen, Tiina (2009): History as Argument. Alexandra Gripenberg, Ellen Key and the Notion of True Feminism. Teoksessa Angelika Epple & Angelika Schaser (toim.), *Gendering Historiography. Beyond National Canons*. Campus Verlag, Frankfurt, 181–207.
- Launis, Kati (2008): Alin aidanvitsa, unteni kukka. Hilja Pärssinen työläisnaisten runoilijana. Teoksessa: Matti Hannikainen & Pia Lohikoski (toim.), *Työväki lähtee – mihin suuntaa tutkimus?* Väki voimakas 21 Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere, 54–84.
- Leskelä-Kärki, Maarit (2006): *Kirjoittaen maailmassa. Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Lähteenmäki, Maria (1989): ”Pohjoinen mallimaa”. Suomen työläisnaisliikkeen kansainvälistyminen. Teoksessa: Leena Laine & Pirjo Markkola (toim.), *Tunteematon työläisnainen*. Vastapaino, Tampere, 140–161.
- Lähteenmäki, Maria (1995): *Mahdollisuuksien aika. Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910–1930-luvun Suomessa*. Bibliotheca Historica 2. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Markkola, Pirjo (1994): *Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*. Historiallisia Tutkimuksia 187. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Markkola, Pirjo (2002a): *Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Markkola, Pirjo (2002b): Työväen uskonnolliset tunteet. Teoksessa: Elina Katainen & Pirkko Kotila (toim.), *Työväki ja tunteet*. Väki voimakas 15. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere, 277–294.

- Owen, Alex (2004): *The Place of Enchantment. British Occultism and the Culture of the Modern*. The University of Chicago Press.
- Palmgren, Raoul (1966): *Joukkosydän I*. WSOY, Porvoo.
- Räisänen, Arja-Liisa (1995): *Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865–1920*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Sulkunen, Irma (1989a): *Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*. Hanki ja jää, Helsinki.
- Sulkunen, Irma (1989b): Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. Teoksessa Risto Alapuro (toim.), *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä, Helsinki, 157–175.
- Sulkunen, Irma (2009): Biography, Gender and the Deconstruction of a National Canon. Teoksessa Angelika Epple & Angelika Schaser (toim.), *Gendering Historiography. Beyond National Canons*. Campus Verlag, Frankfurt, 65–77.
- Uusitalo, Taina (2010): Äiti, nainen, toveri. Aatteellisuus velvoittaa naista työväenlehtien kirjoituksissa 1900–1923. Teoksessa Kirsti Salmi-Niklander, Sami Suodenjoki & Taina Uusitalo (toim.), *Lukeva ja kirjoittava työläinen*. Väki voimakas 23. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere, 213–227.
- Vallinharju, Maarit (1967): Elvira Willman-Eloranta. Ihanteellinen sosialisti. Teoksessa: Hannu Soikkanen (toim.), *Tiennäyttäjät 1. Suomen työväenliikkeen merkkimiehiä Ursinista Tanneriin*. Tammi, Helsinki, 363–384.